

meg: egyfelől megtapasztalhatjuk a szerző kései nyugatos kötődését, melyet a posztmodern intertextusokkal játszó szövegfogalmával fűszerez, másfelől pedig feltöri a tradicionálisnak tekintett értékek kánonját, s kibővíti a populáris kultúra felől meghatározható értékekkel, tartalmakkal. Deák költészete itt egyszer rendszerez, emlékszik, megőriz és összegez, ugyanakkor kíváncsisággal, megértéssel és nyitottsággal fordul a jelen és jövő felé.

VINCZE FERENC

Életrajz

Képeket kellene festenem. Ha tudnék festeni...

Képekkel érzékletesebben ki tudnám fejezni, milyen Deák László verseskötete. Az asszociáció nem véletlen, hiszen olyan alkotóról esik most szó, akinek előbb jelentek meg képei kiállításon, mint versei irodalmi lapban. Sokoldalú művész ő, rajzol, fest, verset ír, ha kell, szerkeszt (ez is művészet) vagy kritikát ír. E sok művészi területet, ezt a „sok oldalt”, hogy szerteszét ne szaladjon, egy művészszemélyiség fogja egybe. Némelyikük a művészen, vannak, mások a vallásos hiten, és vannak, akik valamilyen gyakorlati filozófián keresztül szemlélik, élik meg az életet. Számukra adott egy kapaszkodó, egy segítség ahhoz, hogy az igazán nehéz helyzeteket, problémákat „megértsék” és kifejezzék. Aki a művészen keresztül szemléli s még inkább éli meg az életet, az szükségszerűen érzékeny annak néhány fontos dologra, amely fájó, ugyanakkor enyhülést is hozó. Másként látja a halált, az elmúlást, az emlékek megmerevedését és kikristályosodását.

Nők, borok, szerelmek, dallamok – képzeljük magunk elé a művész életét, s ezzel a felsorolással már egészen közel járunk Deák kötetének témáihoz. Bár e felsorolással még semmi fontosat nem állítottunk e költészetről, hiszen itt is, mint minden jó költészetben, a legfontosabb, hogy milyen perspektívából szemléli ezeket a témákat, s hogy a perspektíva a költő számára nem túl nagy-e, elbírja-e azt a nyelv, az őszinteség, a személyiség.

Az e kötetben megszólaló hang az életére visszatekintő ember nézőpontjából szól. A versek mögött meghúzódó fő kérdések – még ha

tematikusan nem is jelennek meg –: vajon mennyire tudjuk magunkat átadni a létnek? Mennyire leszünk ön-magunk és mennyire az áradó lét? Utólag tehetünk-e még bármit is az élet szép és teljes megélésért? Bármennyire is szárazon pergő filozófiának tűnnek e kérdések, mégis ezek perspektívájára függesztődnek fel a kötet versei. Akár egy kiállítás képei.

Egy belépővel két kiállítást is megtekinthetünk e könyvben, hiszen a versek mellett Deák grafikái, tusrajzai díszítik az oldalakat. Ezek a képek nem pusztán illusztrációk, hanem szervezik is a kötetet. Nem ritmikailag, a megfelelő helyen egy-egy pillanatnyi pihenőt biztosítva a nyelv különféle utcaiban sétáló olvasónak, hanem az egyes versek és a versekben álló metaforák jelentésmezőjét irányítják, határolják körül. Irányjelzők, talán ikonok, mondanám, ha ilyen erősen terhelte, tudományosan is igénybevett szakszót használhatnánk e helyütt.

„Nagyvárosban születtem, a városi emberek élményeit próbálom megfogalmazni, sokszor ez groteszk helyzetek megteremtésével sikerül. Alkatilag is vonzódom az iróniához, kerülöm az elméletgyártást és az ortodoxiakat” – írta 1979-ben, 33 évesen, első kötete megjelenésekor a szerző, s eme alkotói módszer lényegileg azóta sem változott. Az ember változott erősen. Felnőtt, megjárta az élet örömeit és poklait, s most itt áll egy fontos fordulópontonál, egy számvetés előtt, hátán az emlékek batyujával. Azon a ponton – a kötet legjobb verseiben ez jól érzékelhető –, ahol a lét eggyé válik az emberrel, ahol már nincs sallang, pózolás, ahol nincs technikai csillogás, csak a lényeg van: életünknek, önmagunknak, szeretteinknek esendősége, a halál biztos kéznyújtása, s kinek-kinek másként, a transzcendencia, Isten biztos kapaszkodója. Ebben a végsőképpen leegyszerűsített helyzetben értékelődnek fel az élet eseményei, ekkor lesz kinccse mindaz, amit batyunkban magunkkal hoztunk.

A kötet alaphangulatát a rajzok mellett a könyv címe is erősen meghatározza, a szomorúság, a bánat, a magány hozhatja meg a tisztánlátást az élet összefüggéseinek szemlélésekor. Így születik meg az *Emlékkönyv*, amely mindennek és mindenkinek kijár, akit emlékeztünk lajstromában számon tartunk.

Minthogy e kötet az emlékezés leltára, sok minden előkerül oldalain: a példaképek, az elődök tisztelete, a hétköznapi élet összes apróska

bosszúsága, az elmúlás acélszorítása, az ifjúi évek iránti nosztalgia és az egyéni tragédiák sora, amelyek mind csak iróniával/öniróniával viselhetők el. Ennek az iróniának a szélsőséges pontjait jelentik *A szegény rokon*, a *Lamentáció becses tagom felett*, a *Testi baj* című versek. Az irónia alapja az önmegszólítás, s az ebben rejlő párbeszéd megtalálásának képessége. Ha ez működik, akkor könnyen megszerezhető a másik nézőpont, ahonnan másként látszik kis életünk értékrendje.

Ráébredsz, ő is ott volt *anya* temetésén, a szélén állt,
Mint egy szegény rokon, csámpásan, és sírt, sírt,
Tehát mégis rokon lehet, a család egy távoli tagja,
De azért tagja, és, istenem, egy szerencsétlen flótás,
Mi is lehetne, egy újabb a sok közül, nem vitte semmire.
Hát te? Te ugyan mire vitted a sok eszeddel, a könnyveiddel,
A sok-sok baráttal együtt, mivé lettél te az évek alatt?
Egy szegény rokon lettél a nagy családi menyegzői táncban,
Akinél kilóg a fenéke a nadrágból és krumpliból van a feje.

(*A szegény rokon*)

A megrögzült belső nézőpontot, amelyhez erős láncokkal kapcsoljuk, vagy inkább hozzá betonozzuk saját értékrendünket, nem könnyű feladni, és elhagyva azt egy másikba áthelyezkedni. A perspektívaváltás sosem egyszerű. Ebben segíthet a műfaji hagyomány (ilyen például a lamentáció műfaja), és támogatást nyújthatnak az egyértelműen meghatározható irodalmi hagyományok, mint például a nyugatos szóhasználat és fényesre csiszolt rímek alkalmazása:

Óh, te szegény, sápadt húsocska,
életörömet adó nyurga lé,
bizony vénültél, meddőn ráncosodtál,
mint kinek fejéből kifutott a vér
s ágyának hanyatlík tűrően, lemondón,
nincs mire pattanna e lézengő korzón,
amiért virult, az mind sírba hullt.

(*Lamentáció becses tagom felett*)

Az irodalmi hagyomány széleskörű ismerete, s ennek a hagyománynak újra- és újrakezelenítése eddig is meghatározó jegye volt Deák költészetének, így van ez ebben a kötetben is, legerősebben a *Nincsen re-*

mény, a *Bakzó kísértetek*, a *Fekete karácsony* versekben, ahol Poe, Bornemisza Péter és Ady mint szerzők, a romantika, a reneszánsz, a századforduló mint korstílusok idéződnek meg. A tág térben és időben a hagyomány ezer szála kapcsolódhat jelenünkhöz, éppen csak érzékeny – sokszor akár ironikus – szem kell hozzá, hogy meglássuk a kapcsolatokat. No meg – és ezt sem szabad elfelejtenünk – olyan hagyományszemlélet, amely lehetővé teszi, hogy annak bármely darabját beilleszthessük napjaink díszletei közé. Deák az irodalmi hagyományt nem muzeális tárgyként kezeli, hanem olyan játékként, olyan használati tárgyak sorozataként, amelyet bármikor elő lehet venni, és felhasználni az élet bármely helyzetében. Éppen ezen hagyományszemléletből következően e versekben nincs *túlzott* rájátszás, *finoman bujtatott* célozgatás – mint az kortárs költőinknél sajnos többször előfordul –, *kacéran kivillantott* intertextus, csak régi művek, szerepek és tanulságok. Igaz, ha valakinek ennyire természetes más művek ismerete és használata, könnyen kockáztatja, hogy az olvasók esetleg nem értik a versek soraiban megbújó jelentéstartalmakat.

Pedig a sok tanulság közül, amelyekkel e kötet engem meglepett, az egyik éppen az irodalmi hagyomány felhasználásához kötődik. Hogyan lehet a nagy elődöket, az irodalmi hagyományt úgy kezelni, hogy ne illusztráció legyen, ne olyan önálló elem a vers testében, amely mint segédeszköz (protézis) mozdítja előre a költeményt? Hogyan lehet természetes módon behajlítani a versbe azokat a jelentéstartalmakat, amelyek külön-külön egy-egy hatalmas költői teljesítményt idéznek? Azt hihetnénk, hogy ennyi minden nem fér meg együtt, s aztán mégis, a versnyelv egyszerűsége, a megszólaló hang póz nélküli szavai egybekötik ezeket az elmosódó kontúrral megidézett poémákat. Önként kínálkozik példának erre a *Nem tudtam elképzelni* című vers:

Végül is, nem tudtam elképzelni,
hogy korán kifoszt a teremtó,
ha már sokáig szíves volt velem.
De végül is, miért, hogy korán?
Számít-e, amire számítottok?
Gyermeki az ilyen lázadás,
az érett fő azt mondja: igen.
Hiszen keze adta mai veszteségem,
ajándék volt és elfogyott.

Őszöm szemmaró füstökkel üzen,
ekéje mélyre hasít szívemben.

Milyen eszközök adhatnak lehetőséget ilyen erős lírai tömörítésre? Egyik az egyszerűsített, a köznapi használat egyszerűsége felé mutató nyelvezet. A szerkezetek egyszerűek, nem maga a nyelv. A megszólalás szerkezetének otthonossága lesz ismerős számunkra, a néha tört, összevont mondatok, az akadozva egymásra torlódó szintagmák. A szavak szintjén sokkal összetettebb a helyzet, hiszen mint az már a fentebbi idézetekből kiderült, a szóhasználat korántsem köznapi, pontosabban a köznapi elemeket rendre átszövik vagy inkább átnemesítik választékos, sokszor archaizáló kifejezések. A költemények szövege ezért erősebben kötődik ahhoz a lírai hagyományhoz, amely a magyar romantika első korszakában, a reformkorban alakult ki, s amely közoktatásunknak köszönhetően mind a mai napig meghatározó alapja az olvasói elvárásoknak a lírai alkotások versnyelve iránt. Ez a választékos stílus, a durvaság, trágárság kerülése, a mély gondolati tartalmaknak a klasszicizálás, archaizálás segítségével történő kifejezése teszi az egykor élt nagyok: Vörösmarty, Kölcsey, Arany 21. századi követőjévé Deák poétikáját. Mert kétség kívül, az egykor éltekhez hasonlóan, az itt olvasható költői megszólalás is felmutat egy erős hitet a magyar nyelv kifejező erejében, s elsősorban ez a hit számít. Mindig lehetnek kételyeink, sőt nagyon sok esetben alulmaradhatunk a nyelvvel szemben, de a szándék, hogy gondolatainkat megpróbáljuk a nyelv kifejezőképességét szem előtt tartva megformálni, tiszteletreméltó, s tulajdonképpen nélkülözhetetlen is poétáink számára.

Mindezzel együtt a lírai mű nyelvét lehet sokféleképpen forgatni, alakítani, transzformálni, erre is akad példa a kötet ötödik, zenei ciklusában. Találunk itt kiváló zenészek (*Monk*) előtt tisztelgő, és híres zenedaraboktól ihletett verseket. Az utóbbiak a zenének a verbális nyelven túli értelmét adják vissza, a logikától és a szintaxistól megszabadított szavak, szóelemek ritmikus sorolásával. Ám mielőtt egy, pusztán az automatikus írás technikáját alkalmazó versciklusra gondolnánk, amely összeilleszti a jazz ritmikai megoldásait és a magyar nyelv ritmusának lehetőségeit, a ciklus élén a *Miles és Chat* című poémát találjuk, amely egészen más, mondjuk hagyományos alkotói módszerrel készült. A két világhírű trombitás előtti tisztelgéssel indul a vers, hogy azután a jazz-zene gondolatindító hatásmechanizmusa-

ra játszva a megszólaló én sorsára vetítse, fordítsa Miles Davisnek és Chet Bakernek a sikerek mögött is magányosan szomorú sorsát. A vers zárásában a közös nevezőt megteremtő többes szám – beleértve tán e két zenei óriást is – széles pódiummá változik, hogy mindannyian elférjünk rajta:

Mintha egy szél a szivünkéből kifújta volna
A legszebb részeket, maradt idegenek lábnyoma.
Talán holnap reggel is felkelünk még,
Kihörpintve a habzó, keserű tejet.

S ahogy lassan bejárom e verseskötet kiállításának összes termeit, rájövök, hogy milyen tarka sokféleség fér meg itt egymással. A Miles Davis-vers mellé tehetem a *Fekete karácsony* indítását: „Régi biblíás magyarok / silabizálva a fényfogó sarokban / mind a kicsinyke ablakra pillant, / kedvetlenül morogva: nem jön a hó”, és két külön világot rajzolok egy papírra, két eltérő földrészt, kultúrát, időt. Felidézhetem még a személyes hangvételi *Naplót*, amely hosszú, több részes versként nyitánya a kötetnek.

Elfér-e mindez egyetlen könnycseppben? S ha a világot ezen könnycseppben keresztül nézzük, lesz-e benne még boldogság? Vagy csak apró, emlékezetünk batyujába elrakható hétköznapi-darabok, egyszerűen, kócosan, de örömteli bizonyossággal, hogy még megvannak. Ami minden bizonnyal látszik a könnycseppben, az a művészetben keresztül látott, láttatott világ.

THIMÁR ATTILA